

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Gera turėti gerą kaimyną...

2013-09-02

ŽURNALAS: KRANTAI

TEMA: Lietuvos - Lenkijos santykiai

AUTORIUS: Algimantas Degutis

DATA: 2013-09

Gera turėti gerą kaimyną...

Algimantas Degutis

Intelektualų vaidmuo stiprinant Lietuvos ir Lenkijos tarpusavio santykius

Iš Varšuvos dienoraščio

Lietuvos užsienio reikalų ministerijos užsakymu 2008 metais drauge su fotomenininku Rimantu Dichavičiumi išleidome fotoalbumą „Lietuva-Lenkija: suartėjimo kelias“, skirtą abiejų šalių diplomatinių santykių atkūrimo 15-mečiui. Tiesa, dėl nuo mums nepriklausomų priežasčių jo išleidimas kiek užsitęsė, tačiau tuo metu politikai vienu balsu tvirtino, kad Lietuvos ir Lenkijos santykiai yra patys geriausi ilgaamžėje abiejų šalių istorijoje, nors atidesnis albumo skaitytojas jau galėjo atkreipti dėmesį į vieną faktą: nebuvo Lenkijos prezidento Lecho Kaczyńskio įžanginio žodžio, nors, pagal pirmąją sumanymą, jis turėjo būti drauge su Lietuvos prezidento Valdo Adamkaus kreipimusi į albumo skaitytojus. Padelsę porą mėnesių ir nesulaukę teksto, albumą išspausdinome. Praėjus vos kelioms savaitėms, lenkų politikai prabilo apie dvišalių santykių suprastėjimą – jie staiga tapę vos ne patys blogiausi tarp abiejų valstybių.

Kaip žinia, ir abiejų šalių diplomatinių santykių atkūrimo 20-mečio minėjimas buvo labai kuklus. Nuo 2008 metų neįstai taip pat Lietuvos ir Lenkijos seimų asamblėjos veiklos, o aš su žmona Edita, ko gero, tapome paskutiniaisiais asamblėjos įkurtos Abiejų Tautų Respublikos premijos laureatais, nors iki tol šia premija buvo apdovanotas Nobelio premijos laureatas Czesławas Miłoszas, poetas Tomas Venclova, profesoriai Alfredas Bumblauskas, Algis Kalėda, „Kultūros barų“ žurnalo vyriausiasis redaktorius Bronys Savukynas ir kiti žinomi abiejų šalių intelektualai.

Tokia padėtis tęsiasi jau nebe vienerius metus. Lietuvoje nesilanko žinomi lenkų politikai, tad Lenkijos prezidento Bronisławo Komorowskio dalyvavimą minint Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo 95-ąsias metines galima laikyti artėjančio atlydžio pradžia. Tačiau ar vasariška saulė sugebės ištirpdyti dviejų šalių santykių įšalą,

nepaisant Lietuvos užsienio reikalų ministro Lino Linkevičiaus vizito Varšuvoje ir jo viešo atsiprašymo už Lietuvos seimo poelgį dėl lenkiškų pavardžių rašymo gimtąja kalba, sunku pasakyti. Viską parodys laikas.

Dvišalių santykių „šaltojo karo“ laikotarpiu su dideliu džiaugsmu perskaičiau abiejų šalių intelektualų laiškus su ketinimais stiprinti bendradarbiavimą. Mokslo, kultūros ir žiniasklaidos atstovai susitiko Druskininkuose, Lenkijoje buvo surengtos įvairios socialinės apklausos, tačiau iškart po to viskas lyg ir aprimo. O tuo metu aukščiausio rango lenkų politikai, tarp jų ir užsienio reikalų ministras Radosławas Sikorskis atvirai sakė, jog laukia Lietuvos seimo rinkimų rezultatų. Lenkiją, atrodo, jie nudžiugino, nes net septyni Lietuvos lenkų rinkimų akcijos atstovai pateko į seimą ir pirmą kartą parlamente sudarė savo frakciją. Be to, pirmą kartą nepriklausomos Lietuvos istorijoje energetikos ministru tapo lenkas. Tai Jaroslavas Neverovičius, jaunas, energingas žmogus, kurį man teko pažinti jam dar studijuojant Varšuvoje. Lenkams atiteko seimo pirmininko pavaduotojo postas, lenkai tapo ir viceministrais. Lūžis Lietuvos atžvilgiu, atrodo, įvyko ir Lenkijoje. Naująją Lietuvos užsienio reikalų ministrą Liną Linkevičių pasveikino ir Radosławas Sikorskis. Susidaro išpūdis, kad Lietuvos ir Lenkijos santykiuose prasidėjo atšilimas. Ar ilgam? O abiejų tautų visuomenės? Ar suras bendrą kalbą? Ar saujelė intelektualų, siekiančių tautų suartėjimo, sugebės paveikti žmonių protus abiejose sienos pusėse? Manau, kad ne tik dvišalių santykių normalizavimui, bet ir tautų tarpusavio supratimui reikalinga nemaža nevyriausybinė organizacijų pagalba. Nors didelį darbą atlieka tiek Lenkų institutas Vilniuje, kuriam vadovauja energinga, gerai lietuvišką mentalitetą žinanti Małgorzata Kasner, tiek ir Lietuvos centrui vadovaujanti, daugelį metų Lenkijoje gyvenanti Rasa Rimickaitė, tačiau ar to pakanka? Jau veikia Jerzio Giedroycio fondas.

Mes su žmona Varšuvoje praleidome šešiolika metų. Drąsiai galime tvirtinti, kad antilietuviškai nusiteikusių lenkų sutikome labai mažai. Juos vienijo ir šiandien vienija Lenkijos kresų (taip lenkai iki šiol vadina tarpukariu Lenkijai priklausiusias rytines žemes – Vilniaus kraštą, Vakarų Baltarusiją ir Ukrainą) organizacijų federacija. Tai jie kiekviena proga prie Lietuvos ambasados Lenkijoje surenka nedideles grupeles protestuojančių žmonių, „kovojančių“ dėl Lietuvos lenkų teisių. Man keletą kartų teko su pora tokių demonstrantų pasikalbėti, o su vienu jų, dabar jau mirusiu, net išgerti ne vieną puodelį kavos. Ir kaip jis nustebo, kai aš jam papasakojau apie lenkų švietimą Lietuvoje, apie lenkų kultūrinį gyvenimą. Jis nieko apie tai nebuvo girdėjęs. Vienas šios federacijos veikėjų – Adamas Chajewskis dabar netgi išaugo iki šios organizacijos generalinio sekretoriaus pareigų. Tačiau, lyginant su Lietuvos bičiuliais, ši ne tik antilietuviška, bet ir antibaltarusiška bei antiukrainietiška federacija negalėjo ir negali nustelbti Lietuvos bičiulių balso.

Daug šiltų žodžių nusipelnė visos Lenkijos Lietuvos mylėtojų klubas ir jo įkūrėjas Leonas Brodowski bei jo žmona Danuta. Nepamiršiu 1988 metų rudens, kai Varšuvos politechnikos instituto didžiojoje auloje susirinko apie 100 žmonių – žinomų visuomenės veikėjų, mokslininkų iš visos Lenkijos, kad įkurtų klubą, ir dar tokiu pavadinimu. Juk tuo metu apie Lietuvos nepriklausomybę ne tik Lenkijoje, bet ir Lietuvoje buvo tik svajojama. Žinau, kiek teko padėti Brodowskiui pastangų, norint įkurti klubą. Tam prireikė ne tik Liaudies Lenkijos, bet ir SSRS ambasados leidimo. Laimei, tuo metu ambasadoriaus pavaduotoju dirbo nuo Ašmenos kilęs ir keletą lietuviškų žodžių mokantis Miečislovas Sienkievičius. Jis ir „palaimino“ klubą, žinoma,

netikėdamas, kad kada nors Lietuva išsivaduos iš sovietų. Vyresniosios kartos žmonės gerai prisimena tą dirbtinę Tarybų Lietuvos ir Liaudies Lenkijos draugystę, pramečiui tai Seinuose, tai Veisiejuose rengiamus draugystės mitingus. Beje, dirbant Eltos korespondentu, 1985 metais ir man teko viename tokiaje mitinge dalyvauti Seinuose. Turbūt pirmą ir paskutinį kartą savo gyvenime Seinų parke, kur vyko mitingas, aš mačiau apie 3000 girtų žmonių.

Tačiau grįžkime prie Lietuvos mylėtojų klubo. Tai buvo ne tik drąsus, bet ir abiem šalims reikalingas žingsnis, nes, Lietuvoje susikūrus Sąjūdžiui, kažkieno rankai mostelėjus, Lenkijoje prasidėjo antilietuviška propaganda. Gerai pamenu, kad 1989 metų pradžioje dienraštyje „Gazeta Krakowska“ pasirodė straipsnis „apie kruvinas lietuvių rankas“, Paneriuose Antrojo pasaulinio karo metais neva išžudžiusias tūkstančius Lenkijos piliečių. Ši tema lenkų spaudoje egzistavo beveik du dešimtmečius. Netgi buvo įkurta „Panerių aukų šeima“, parašytos kelios knygos, o viena šio „judėjimo“ iniciatorių neseniai mirusi Helena Pasierbska, įkūrusi draugiją „Panerių aukų šeima“, netgi viešai teigė, kad lenkų karininkų žudynės Katynėje savo masiškumu negali prilygti nusikaltimui Paneriuose. Apie lietuvių žiaurumus Paneriuose buvo statomi netgi spektakliai. Iš vieno, kuris vyko Varšuvos „Solidarumo“ muziejuje, mes su žmona buvome priversti išeiti, kadangi ant lietuvių buvo pilamos vien pamazgos.

Tai buvo tik viena temų. Didėjant įtampai pačioje Lenkijoje, kai šalyje vos ne kasdien vykdavo įvairios demonstracijos, o „Solidarumo“ idėjos pradėjo skliti labai plačiai, Liaudies Lenkijos vadovai, matyt, ne be tuometinės SSRS patarimo, staiga atrado Lietuvos lenkus. Tai, kad Lietuvoje gyvena nemažai lenkų tautybės žmonių, visi žinojo ir anksčiau. Tuomet Vilniuje buvo galima nusipirkti šviežiausių lenkų dienraščių, populiarių žurnalų, „Draugystės“ knygyne – įvairaus pobūdžio knygų – nuo mokslinių leidinių iki detektyvų. Tuometiniame Vilniaus pedagoginiame institute veikė Lenkų kalbos fakultetas, Geležinkelininkų rūmuose – saviveiklinis lenkų dramos teatras, dainų ir šokių ansamblis „Vilija“, buvo leidžiamas dienraštis „Czerwony sztandar“. Tų dalykų situacijos lenkai neturėjo nei Baltarusijoje, nei Ukrainoje, nei Rusijoje, kur, neoficialiais duomenimis, gyveno apie 1,5 mln. lenkų tautybės žmonių. Ir staiga – vos ne visa lenkų spauda prabilo apie skriaudžiamus Lietuvos lenkus, ypač po to, kai viename Sąjūdžio mitingų Katedros aikštėje kažkas, reikia manyti, ne be KGB „pagalbos“, iškėlė šūkį su užrašu: „Rusus – į Rusiją, žydus – į Izraelį, o lenkus – į dujų kameras“. Ši antilietuviška kampanija tęsėsi nuo 1988 iki 1994 metų – iki Lietuvos ir Lenkijos tarpvalstybinės sutarties pasirašymo.

Mano archyvuose yra išlikę šimtai lenkų spaudoje pasirodžiusių straipsnių, tačiau pacituoti norėčiau tik vieną – pats didžiausias lenkų dienraštis „Gazeta Wyborcza“ 1990 metais išspausdino žurnalisto Jarosławo Rymkiewicziaus straipsnį „Ko nori Lietuvos lenkai?“ Jame net 12 reikalavimų: tose Lietuvos vietovėse, kur lenkai sudaro daugumą, greta lietuvių kalbos lenkų kalbai suteikti valstybinės kalbos statusą, lenkiškai kalbantiems sudaryti sąlygas lenkų kalba mokytis nuo darželio iki aukštosios mokyklos, Vilniaus arkikatedroje leisti laikyti pamaldas lenkiškai ir t. t.

Todėl šiame fone Lenkijos Lietuvos mylėtojų klubas buvo tarsi „balta varna“. Tai jo dėka buvo pradėti rengti lietuvių ir lenkų intelektualų apskriti stalai. Man teko dalyvauti keliuose jų, tačiau bene labiausiai įstrigo pats pirmasis, kuris vyko Varšuvos

istorijos muziejuje. Reikia pridurti, jog šis muziejus ilgam tapo Lietuvos mylėtojų klubo susitikimų, pokalbių vieta, nes vienu jo vadovų buvo lietuvių kilmės lenkas Janusz Plapis.

Pirmasis apskritas stalas įvyko tada, kai Lenkijoje valdžioje jau buvo Solidarumas, šalies ministru pirmininku tapo Tadeusz Mazowiecki, o vadinamuoju kontraktiniu prezidentu seimas gana neilgam išrinko generolą Wojciechą Jaruzelski. Šis lietuvių ir lenkų intelektualų susitikimas sukėlė didelį lenkų centrinės spaudos dėmesį, nes jame dalyvavo Lenkijos seimo, senato, užsienio reikalų ministerijos atstovai. Lietuvai atstovavo išvakarėse Varšuvos universitete paskaitą skaitęs profesorius Česlovas Kudaba ir Kauno Vytauto Didžiojo bažnyčios klebonas Ričardas Mikutavičius. Pradėdamas susitikimą, Lietuvos mylėtojų klubo pirmininkas Leonas Brodowski sakė, jog atėjo laikas išbristi iš užburto dvišalių klaidų liūno ir sėsti prie diskusijų stalo. Jo nuomone, tokie susitikimai turį vykti ne Varšuvoje ar Maskvoje, o Vilniuje, nes abi puses jaudinančius klausimus reikia spręsti ne emocijomis, o racionaliū požiūriu į įstatymus ir dabarties reiškinius. Tuo tarpu lenkų centriniai dienraščiai akcentavo tai, kad į Varšuvą neatvyko Sąjūdžio vadovai. Nežinau jų neatvykimo priežasčių, tačiau manau kad Sąjūdžio lyderius Vilniuje sulaikė audringai besiplėtojantys įvykiai, kita vertus, Lietuvos mylėtojų klubas dar buvo mažai kam žinomas. Tačiau po metų kitų su lenkų intelektualais ne kartą susitikti atvykdavo prof. Vytautas Landsbergis. Gerai pamenu, kokias ovacijas jo vadovaujamai delegacijai Lenkijos istorijos institute sukėlė sausakimša salė.

Lietuvos mylėtojų klubo veiklą sunku pervertinti. Per 20 metų, kol jam vadovavo Leonas Brodowski, kuris, būdamas garbaus amžiaus, pasitraukė iš klubo vadovų, klubas nuveikė milžinišką darbą. Klubu vadovo dėka buvo pradėtas leisti ketvirtinis žurnalas „Lithuania“. Išėjo net 50 jo numerių, vieną teko sudaryti ir man. Pavadinau jį „Lietuviai ir lenkai XX amžiuje. Lietuviai ir lenkai į XXI amžių“. Jis buvo lietuvių ir lenkų kalbomis spausdinamas po 1000 egzempliorių. Lietuvoje jį išleido „Kultūros barai“, o prie tekstų redagavimo daug prisidėjo tuometinis žurnalo vyriausiasis redaktorius Bronys Savukynas. „Lithuania“ buvo platinamas ne tik Lenkijoje ir Lietuvoje, bet taip pat Baltarusijoje ir Ukrainoje. Jo leidimui lėšų Brodowski „pramušdavo“ Lenkijos užsienio reikalų ministerijoje, seime, senate, Ministrų Taryboje, žodžiu, visur, kur tik buvo galima gauti pinigų.

Lenkijos Lietuvos mylėtojų klubas neapsiribojo tik susitikimais prie apskrito stalo. Vigriuose netoli Seinų, kur tuo metu buvo įsikūręs Lenkijos kultūros ministerijos metodinis centras, ir Druskininkuose reguliariai buvo rengiami abiejų šalių intelektualų susitikimai. Jie vykdavo po keletą dienų, plačiai diskutuojant apie Lietuvos ir Lenkijos dvišalių santykių, ypač kultūros srityje, plėtrą. Nemažai prie šių renginių prisidėdavo ir Seinuose įsikūręs „Paribio“ (*Pogranicze*) fondas, kuriam iki šiol vadovauja Krzysztof Czyżewski. Reikia pridurti, kad tuo metu, o tai buvo 1994–1997-ieji, ir Lenkijos kultūros ministerija buvo labai prolietuviška: ministru dirbo žinomas teatro režisierius Kazimierz Dejmekas, kurio „Vėlinės“ 1968 metais išprovokavo nemažus neramumus tarp Lenkijos jaunimo, pavaduotojais buvo Lenkijos lietuvių gyvenimu labai besidomintis Michał Jagiełło ir daug prisidėjęs restauruojant Vilniaus senamiestį prof. Tadeusz Polakas.

Lenkijos Lietuvos mylėtojų klubo pirmininkas Leonas Brodowski ir jo žmona Danuta,

susituokę Vilniuje 1944-aisiais, tikrai daug padarė abiejų šalių santykiams gerinti. Rašant šias eilutes mane pasiekė liūdna žinia iš Varšuvos – sulaukęs 94 metų mirė Leonas Brodowski. Tapo ir graudu, ir apmaudu. Apie daug nusipelnusių mūsų šalių dvišaliams santykiams žmogų Lietuvos spaudoje nepasirodė nė viena žinutė.

Kalbant apie Lenkijos Lietuvos mylėtojų klubą negalima nepaminėti ir mūsų puikiosios pianistės Aldonos Dvarionaitės. Tuo metu ji gyveno Gdanske, tačiau dažnai atvykdavo į klubo narių susirinkimus pagroti lietuviškų kūrinių. Ši iš pažiūros rūsti moteris buvo labai švelni būtybė, nuoširdžiai siekusi abiejų tautų suartėjimo. Gaila, kad ji taip anksti mus paliko.

Klubo dvidešimtmečio proga 2008 metais Leonas Brodowski, duodamas interviu „Kultūros barams“, sakė: „Lenkams ir lietuviams reikia suprasti, kad gyvena tuose pačiuose namuose – Europoje. Niekada netvirtinau, jog lenkams būtina mylėti lietuvius, tačiau stengtis suprasti juos – privalome, o suprasti galime tik tuos, kuriuos gerai pažįstame. Tvirtinau ir tvirtinsiu, kad Lietuva, nors ir nedidelė valstybė, turi didžiulę dvasią. Lenkai per mažai pažįsta lietuvius, nes vienpusiškai domisi tik tuo, kaip ten gyvena lenkai. Mūsų klubo irgi prisidėta, kad pavyko nutraukti lietuvių ir lenkų „skyrybas“, kurios prasidėjo 1883 metais ir baigėsi 1994 metų balandžio 26 dieną, kai buvo pasirašyta abiejų šalių tarpvalstybinė sutartis“. Reikia priminti, kad klubas paskatino Lietuvos ir Lenkijos katalikų bažnyčias rengti piligrimines keliones į Kryžių kalną, kur savo kryžių pastatė ir klubas, nemažai jis pasidarbavo ir siekiant kuo greičiau pastatyti Seinuose paminklą vyskupui Antanui Baranauskui, prisidėjo leidžiant Mykolo Römerio „Dienoraščius“. Pasak Brodowskio, klubo tikslas buvo plėtoti intelektualų dialogą, kad jis vėliau taptų politikų dialogu.

Dėl garbaus amžiaus Danutai ir Leonui Brodowskiams pasitraukus iš aktyviosios veiklos, apie klubo veiklą dabar mažai girdėti, tačiau jų nuveiktas darbas tikrai išvarė plačią vagą gerinant dvišalius santykius.

Kaip žinau, ir Vilniuje apie 1992 metus buvo įsteigta Lenkijos draugystės draugija, tačiau ji egzistavo, atrodo, vos keletą metų ir savaime sunyko.

Lenkijos Lietuvos mylėtojų klubas buvo tarsi sniego gniūžtė, paridenta nuo snieguoto kalno. Dideliu nepriklausomos Lietuvos draugu tapo didžiausio Lenkijos dienraščio vyriausiasis redaktorius Adamas Michnikas. Tai jis pirmą kartą ištarė žodžius, kad „Lenkijos nuodėmės Lietuvos atžvilgiu yra dešimt kartų didesnės, nes pati šalis yra už Lietuvą dešimt kartų didesnė“. Beje, nors tai buvo 1992 ar 1993 metai, šią frazę jis kartoja iki šiol. Geranoriškumu Lietuvai reikėsi ir ryškus dienraščio „Rzeczpospolita“ redaktorius Dariuszas Fikusas. Nors ir anksti miręs, šis žurnalistas Lenkijos publicistikoje paliko gilų pėdsaką. Iki šiol už geriausių publicistinius darbus skiriama jo vardo premija. Jis visada siūlė į Lietuvos ir Lenkijos santykius žvelgti be nereikalingų emocijų ir nepainiojant į tai ne visada gero istorinio palikimo.

Lenkų intelektualų dėmesio nuolat susilaukdavo poeto Tomo Venclovos apsilankymai Varšuvoje. Poroje tokių vakarų Lenkijos Pen klube teko dalyvauti ir man. Salė paprastai būdavo sausakimša.

Tuo metu Varšuvoje buvo leidžiamas jaunimo žurnalas „Polis“, taip pat daug dėmesio

skyręs Lietuvos jaunimui. Redakcija surengė Lietuvos ir Lenkijos jaunimo apklausą, domėdamasi, ką abiejų šalių jauni žmonės žino apie istorinius įvykius, politikus. Kaip ir buvo tikėtasi, pirmoje vietoje tarp istorinių įvykių abiejų šalių jauni žmonės paminėjo Žalgirio mūšį, o tarp įžymiausių žmonių buvo vardijami popiežius Jonas Paulius II, Lenkijos prezidentas Lechas Valęsa ir Lietuvos Sąjūdžio lyderis Vytautas Landsbergis.

Beje, nors buvo pasakyta daug gražių žodžių apie abiejų šalių jaunimo suartėjimą, tačiau jie taip ir liko tik žodžiais, ir, manau, kaltė abipusė. Prisimenu vieną faktą. Tuo metu dirbau Lietuvos ambasados Lenkijoje antruoju sekretoriumi. Gal 1995 metais į ambasadą iš Kauno tuometinio Politechnikos instituto paskambino administracijos atstovas ir paprašė sudaryti galimybes instituto dainų ir šokių ansambliui „Nemunas“, kuris važiavo į Paryžių, vieną naktį pernakti Varšuvoje. Kreipiausi į tuometinį Varšuvos politechnikos instituto rektorių. Jis iš karto sutiko padėti. Ansambliečiai buvo apnakvindyti, jie surengė koncertą studentų klube „Stodola“, pamaitinti. Įvyko ansamblio vadovų ir Varšuvos instituto vadovų susitikimas. Buvo pasikeista maloniais žodžiais, aptarti vasaros stovyklų organizavimo būdai, galimybė keistis mokslo darbuotojais, studentais. Ansamblis išvyko, ir visos sutartys liko tušti išsipareigojimai. Tačiau tuo metu gal tai buvo ir paaiškinama, nes abiejų šalių jaunimas žvelgė tik į vieną pusę – į Vakarų.

Abi šalis jungiančiu žmogumi galėjo tapti didysis Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. Jis mokėsi Varšuvoje, jis miesto pakraštyje esančiame Markų kvartale Pustelnike ir mirė. Beje, Varšuvos nacionalinės filharmonijos atidarymo koncerte 1903 metais buvo atlikta ir mūsų įžymiojo menininko simfoninė poema „Miške“, kadangi šis kūrinys filharmonijos atidarymo proga paskelbtame konkurse laimėjo trečiąją premiją. M.K. Čiurlionio įamžinimo Varšuvoje pradžia davė Lenkijos lietuviai. Tai jų lėšomis ir pastangomis aštuntajame praėjusio šimtmečio dešimtmetyje Varšuvoje Żurawia g. Nr. 45, kur gyveno menininkas, atidengta memorialinė lentą. Tokia pat lenta buvo atidengta ir prie ligoninės pastato, kur dailininkas mirė.

M.K. Čiurlionio vardas Varšuvoje ypač plačiai buvo minimas 1993–1997 metais. Varšuvos istorijos muziejuje vyko dailininko paveikslų reprodukcijų parodos, pamenu –sausakimša buvo viena didžiausių Varšuvos parodų komplekso „Zachęta“ salių, kai kompozitoriaus kūrinius skambino prof. Vytautas Landsbergis. Bene 1993 metais didelės lietuvių menininko gerbėjos Jadwigos Siedleckos pastangomis buvo įkurta M.K. Čiurlionio kultūrinė mokslo draugija. Į draugijos susitikimus susirinkdavo dešimtys žmonių. Šios aktyvios moters pastangomis dabartiniuose Markuose, kur mirė M.K. Čiurlionis, viena gatvių buvo pavadinta jo vardu. Iškilmingas gatvės atidarymas įvyko 1996 metų gegužės 7 dieną. Jame dalyvavo Lietuvos ambasadorius Lenkijoje Antanas Valionis, Lietuvos ir Lenkijos kultūros viceministrai Giedrius Kazimierėnas ir Michałas Jagiełło. Gatvę pašventino kunigas. Tuometiniai Markų Tarybos nariai tikino, kad šioje gatvėje išaugs gyvenamųjų namų kvartalas. Bet pasikeitė Tarybos vadovai, ir vietoje gatvės dabar stovi degalinės ir sandėliai.

Gana didelio pasisekimo sulaukė Jadwigos Siedleckos knyga „M.K. Čiurlionis. Prelidium warszawskie“, pasirodžiusi 1996 metų rudenį.

Lietuva turėjo ir daugiau draugų ne tik Varšuvoje, bet ir Krokuvoje, Torunėje. Šio miesto universitete dirbo ir būrelis lietuvių, kurie po karo, likvidavus Stepono Batoro

universitetą, įsikūrė šiame Mikalojaus Koperniko mieste. Šio miesto muzikas Henrykas Giza daugelį metų rengė tarptautinį Baltijos baseine gyvenančių šalių muzikos ir meno festivalį. Jame buvo atlikti Broniaus Kutavičiaus kūriniai, koncertavo M.K. Čiurlionio kvartetas su dainininke Judita Leitaite, Vilniaus choras „Jaunystė“, kuri laiką su Henryku Giza bendradarbiavo ir dirigentas Modestas Pitrenas, savo kūrybą demonstravo nemaža grupė Lietuvos dailininkų.

Svarbią vietą Lietuvos ir Lenkijos kultūriniam bendradarbiavime užima du įžymūs kultūros ir meno žmonės: Vilniuje gimęs skulptorius Stefanas Wierzbickis (apie jį plačiau rašiau „Krantuose“) ir Stasys Eidrigėvičius. Su pastaruoju susipažinau 1987 metais Varšuvos teatre „Nowy“, kur buvo atidaryta Stasio plakatų paroda. Tuo metu jis buvo žinomiausias Lenkijoje plakatų kūrėjas. Pakanka paminėti, jog dienraščio „Życie Warszawy“ rengiamame plakato konkurse Stasys net 12 mėnesių niekam neužleido pirmosios vietos. Mane jau tada stebino, kad jis pasirašo ne lenkiškai – *Stasik*, o lietuviškai – *Stasys* su „y“ ilgąja. Vėliau, jau Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, mums teko dažnai ir artimai bendrauti. Stasys bet kuria proga stengdavosi pabrėžti savo lietuvišką kilmę (beje, tada Lenkijoje tai buvo nemadinga). Jis 1993 metais net pastatė spektaklį „Baltas briedis“, kur lenkų aktorius privertė tarti lietuviškus žodžius.

Tačiau bene labiausiai Lietuvą Lenkijoje garsino mūsų teatrai. Eimuntas Nekrošius netgi buvo pripažintas Torunėje vykstančio tarptautinio „Kontakto“ festivalio karaliumi. Ilgą laiką jis susižerdavo visus šio renginio prizus. Režisierius turbūt užmiršo tą kartėlį, kuri patyrė Lenkijoje su Jaunimo teatru atvežęs Antono Čechovo „Dėdė Vanią“ 1985 metais, kai spektakliai vykdavo salėje esant vos keliems žiūrovams. Man keletas žinomų lenkų žurnalistų aiškino, jog tada įvyko didelis nesusipratimas: kadangi atvažiavo Jaunimo teatras, tai bilietai buvo platinami mokyklose, o tuometinėje Liaudies Lenkijoje, kaip ir Sovietų Sąjungoje, bilietai būdavo perkami už valdiškus pinigus, bet lenkų moksleivių kažkoks „Dėdė Vania“ visiškai nedomino. Jonas Vaitkus, Rimas Tuminas, Oskaras Koršunovas buvo labiausiai laukiami visoje Lenkijoje. Gaila, kad šie kontaktai nutrūko.

Varšuvos Didžiajame teatre lietuviai irgi jau nebedainuoja arba būna tik reti svečiai. Niekada neužmiršiu mūsų Operos ir baleto teatro gastrolių 1988 metų sausį. Tokio anšlago ir tokių ovacijų man niekada neteko daugiau girdėti. Visi be išimties laikraščiai mirgėte mirgėjo recenzijomis, nepaprastai aukštai vertinančiomis lietuvių meną. Pamenu, po „Normos“ spektaklio, kuriame dainavo Irena Milkevičiūtė ir Nijolė Ambrazaitytė, ovacijos truko 23 minutes. Tuometinė Stanisława Moniuszkos draugijos vadovė, žinoma dainininkė Maria Fołtyn ir garsiausias to meto meno kritikas Bogusławas Kaczyński vienu balsu tvirtino, kad vilnietės drąsiai galėtų dainuoti bet kuriame Europos teatre. Teatre beveik dešimtmetį dainavo Irena Milkevičiūtė.

Lietuvai skirtus renginius organizuodavo ir Varšuvos nacionalinė biblioteka, kai jos direktoriumi dirbo buvęs Lenkijos kultūros viceministras Michałas Jagiełło.

Nežinau, ar tebeveikia prie Lietuvos ambasados Lenkijoje įsisteigęs Gediminaičių klubas. Jame dalyvavo politikai, buvę ambasadoriai, menininkai, intelektualai, pelnę aukštus Lietuvos valstybės apdovanojimus. Jie rinkdavosi kas du trys mėnesiai ir drauge su ambasados darbuotojais aptardavo abiejų šalių tolesnio bendradarbiavimo

perspektyvas.

Didžiulį dviejų šalių ekonominių ryšių plėtros vaidmenį suvaidino Suvalkuose įsikūrę Lenkijos ūkio rūmai. Jų iniciatyva, valstybinėms organizacijoms padedant, vykdavo įvairios parodos, ekonomistų susitikimai. Bene įsimintiniausias jų darbo vaisius – Kaune vykusios Lenkijos ekonomikos pasiekimų „Polexpo“ parodos.

Sąrašą apie dvišalį Lietuvos ir Lenkijos valstybės vyrų, politikų, intelektualų bendradarbiavimą nuo 1994 iki 2008 metų galima būtų dar ilgai tęsti.

Tačiau pacituosiu tik dviejų žmonių mintis, kurias jie pareiškė jau minėtame fotoalbume „Lietuva ir Lenkija: suartėjimo kelias“.

Vienas jų – žinomas lenkų rašytojas ir kino režisierius, gimęs ir augęs Naujojoje Vilnioje, Tadeusz Konwickis, su kuriuo Varšuvoje palaikiau gerus santykius, ne kartą lankiausi jo bute. Konwickį su Lietuva sieja glaudūs saitai, ypač Vilnijos gamta. Būtent šiam kraštui jis paskyrė net šešias savo knygas, o vieną jų – „Vienos meilės kronika“ ekranizavo įžymus lenkų kino režisierius Andrzejus Wajda. Savo ruožtu Tadeusz Konwickis į ekraną perkėlė Nobelio premijos laureato Czesławo Miłoszo kūrybą, sukūręs kupiną lyrizmo kino juostą „Isos slėnis“. Tada jis sakė: „Ačiū Lietuvai, ačiū lietuviams, kad esate greta, nes nieko nėra geriau už gerą kaimyną“. O profesorius Tomas Venclova pareiškė viliąs, kad „Lietuvių ir lenkų santykių niekada jau neribos jokie praeities pančiai“.

„Lietuvos lenkai ir Lenkijos lietuviai tebeturi problemų, apie kai kurias abi pusės neretai prabyla spaudoje ir kitur. Taip tikriausiai bus visada, nes tautinių mažumų egzistavimas be problemų iš viso neįmanomas. Bet esu tikras, kad konfliktai dabar toli gražu ne tokie aštrūs, kaip būdavo. Tie, kurie neįsivaizduoja lietuvių ir lenkų santykių priešiško, patyrė istorinį pralaimėjimą“, – prieš penketą metų sakė prof. Tomas Venclova.

Duok Dieve, kad esami priešišcumai, kuriuos kai kas vis dar eskaluoja, negrižtamai išnyktų.

To reikalauja ir istorinė atmintis, ir gyvenimas vieningoje Europoje.